

Erholm, et stamhus og en slægt

Af *Peder Nielsen*

Den 4. oktober 1776 viedes et ungt par i havesalen på herregården Erholm. Det var den 24-årige Lorentz Christian Ernst de Cederfeld og den 21-årige Anna Sophie Simonsen. de Cederfeld var oldebarn af Karen Borchensfeldt til Erholm. Hun var gift 3 gange; hendes sidste ægtefælle var hus- og ridefoged over Haderslev amt Andreas Simonsen. Fru Karen døde 1726, hendes mand 1733; begge er begravet i Haderslev Domkirke. Andreas Simonsen havde testamenteret Erholm til sin broder Hans Simonsen, amtmand over Assens og Hindsgavls amter, overinspektør over det fynske rytterdistrikt, etatsråd, senere konferensråd. Begge brødrene havde i mange år været ved Frederik IV's hof og tjent ham trofast, og de havde fortjent de store belønninger, der blev dem tildelt. En tredje broder, Christoffer Simonsen, var skovrider i Sønderjylland. Det var hans sønndatter Anna Sophie, der blev udset til sammen med Karen Borchensfeldts ætling at overtage den store arv og antage navnet Cederfeld de Simonsen.

Hans Simonsen overtog Erholm 1733, og under ham blev det til et betydeligt gods. Han købte jord, hele landsbyer, fire kirker og hovedgården Søndergårde, hidtil under Wedellsborg, og det var intet under, at han pådrog sig en stor gæld. Hans Simonsen var ugift. I 1744 testamenterede han godset til en ven, direktøren for Øresundstolden, geheimeråd Wilhelm August von der Osten. Det må han have fortrudt, og så traf han sin endelige beslutning om arv. Nu var Søndergårde også med, og ved et nyt testamente af 26. november 1761 bestemte han, at der efter hans død skulle op-

Kammerjunker Lorentz de Cederfeldt, Erholm.

rettes et stamhus – stamhuset Erholm og Søndergårde. Lorentz de Cederfeld og Anna Sophie Simonsen var de nærmeste arvinger til det påtænkte stamhus, men hvis de ikke ønskede at ægte hinanden, tilfaldt stamhuset en af Anna Sophies brødre, der så skulle gifte sig med en frøken de Cederfeld. Hvis disse ægteskabsplaner endte uden resultat, var slægten Simonsen og dernæst slægten de Cederfeld arving. Skulle begge slægter uddø, tilfaldt arven Kgl. Majestæt. Men alt gik, som den gamle konferensråd havde ønsket; de unge blev viet, og ved kgl. bevilling af 27. april 1775 overtog Lorentz de Cederfeld og Anna Sophie Simonsen stamhuset Erholm og Søndergårde.

Det store gods havde siden Hans Simonsens død været styret dels af boets exekutorer, dels af en kommission, og denne styrelse havde bragt den store gæld, der ved Simonsens død hvilede på godset, ned fra 82000 rdl. til 46000 rdl. Den unge de Cederfeld – først 9. marts 1798 fik han kgl. tilladelse til at føre navnet Cederfeld de Simonsen – havde allerede gjort en god karriere, idet han var juridisk kandidat, vicelandsdommer for Fyn og Langeland og hofjunker, og senere udnævntes han til kammerjunker. Nu blev han landmand og havde den opgave at forvalte et stort gods. Erholm med 460 tdr. hartkorn og Søndergårde med 410 tdr.

hartkorn, men hans juridiske uddannelse var til stor gavn ved udskiftningen af landsbyerne, som stod for døren.

Det er vanskeligt at få nøjagtige oplysninger om, hvad der foregik i disse fjærne dage, og som regel er det kun i grove træk. Her kendes dog mange små enkeltheder, takket være en præst, der havde tid til at beskæftige sig med andet end teologi. I tre generationer sad slægten Krag i Gelsted præstegård som indehaver af det fede kald Gelsted-Rørup i tiden fra 1760 til 1864. Den sidste af dem, Mourits Gothold Krag, skrev en „Historisk-Topografisk Beskrivelse af Gjelsted-Rørup Sogne.“ Det er et digert værk, der i mange år lå på Arkivet i Odense, hvorfra det kom til Det kgl. Bibliotek. Der findes en afskrift i privateje, og det er den, der er brugt som kildekrift.

Forfatterens fader var sognepræst Christian Krag. Han blev cand. teol. 1783 og var derefter huslærer på Erholm i 8 år, og da kammerjunker de Cederfeld havde jus patronatus til sine fire kirker, kunne huslæreren befordres som faderens efterfølger i embedet. Mourits Gothold Krag fulgte faderen i embedet 1820. Han har også kendt kammerjunker Cederfeld de Simonsen, omend ikke så indgående som faderen; til gengæld fik han godsforvalter Selmer til at supplere sine oplysninger om godset.

Så at sige al jorden i Gelsted-Rørup sogne tilhørte stamhuset; i Gelsted sogn var der fire eller fem frigårde, i Rørup fire, resten var fæstegods. En stor del af Skydebjerg, Orte og Frøbjerg samt Orte og Skydebjerg kirker hørte også til stamhuset. I en del år hørte Hjerup og Faurskov til Erholm, men allerede i Hans Simonsens tid forhandlede der med grevskabet Wedellsborg om en byttehandel, og kammerjunker afstod de to byer til grevskabet og fik i stedet den gode landsby Ålsbo. Samtidig havde begge godser fået deres besiddelser afrundet.

Erholm havde været bortforpagtet en årrække, men nu overtog kammerjunker de Cederfeld driften. Hele Søndergårdes areal var udlagt som græsmarker, idet Hans Simonsen som overinspek-

tør for det fynske rytterdistrikt havde udlejet græsningen til rytteriets heste, derfor denne såre enkle driftsform. Hoveriarbejdet havde i disse år været indstillet; til gengæld betalte fæstebønderne et kontant vederlag for fritagelsen for hoveriet, nemlig 424 rigsbankdaler. Nu skulle der tages fat. Nye veje blev anlagt, en af dem lige uden for avlsgården. Godsforvalter Selmer skriver: „Ved en besværlig Gjennemgravning af den uden for samme værende Banke (Dortebjerg) 100 Alen i Længden, 14 Alen i Bredden og 6 Alen i Dybden.“ Her er tale om det stykke vej, der fører forbi ridebanen ved Erholm. Der lagdes stenkister, og der opsattes ledpæle af sten ved de fleste indkørsler til markerne. Videre meddeles det, at „flere Vandgravninger blev foretagne for Engenes og Tørvemoesernes Opelskning – og den store Aaruppe Aae, der gjenemskjærer den saakaldte Neverkiær Mose, udgravet og oprenset.“ Til hver af gårdene købtes en besætning på 100 køer; antallet af de øvrige husdyr måtte ikke opgives. Selmer skriver diplomatisk, at „herhen regnes også Spørgsmaal om Forpagtningsafgifternes Størrelse, der ligeledes lades ubesvaret. Hvad Gaardens Drift angaar, da kan dette som beroende paa Tidens variable Vilkaar lige så lidt angives.“

Udskiftningen skred frem, men det gik ikke allerbedst med denne store sag; derom fortæller pastor Krag: „Udskiftningsforretningerne vare saa meget vanskelige som de vare nye og hidtil saa godt som ukjendte, ofte maatte de foretages flere Gange inden de deltagende Parter vare fuldkommen Satificerede.“ I Gelsted-Taarup måtte 70 tdr. hartkorn således udskiftes 3 gange, før bønderne var nogenlunde tilfreds; i Skydebjerg-Gaunby 120 tdr. hartkorn 2 gange. Så var det endda helt galt i Skydebjerg, hvor en bonde havde fået 32 tdr. land for meget, en anden 16 tdr. land for lidt, og præstegården manglede 16. Alle disse forandringer medførte, at der ifølge pastor Krag måtte sløjfes og atter genopføres 150000 favne levende hegn. Når det betænkes, at en favn er 2 m, giver det en længde på 300 km, og det lyder ikke sandsyn-

ligt. I landsbyen Ålsbo klarede man sig med én udskiftning, og den har kun drejet sig om byens udmarker. Markerne til de 11 gårde begynder som en smal strimmel ved gården og udvider sig til størst bredde ved yderskellet. Hegnene ligger som eger i et hjul, og det areal, der hører til byen, ca. 700 tdr. land, udgør en næsten regulær cirkel. Såvidt vides, findes kun to landsbyer med tilsvarende jordfordeling her i landet og to i Skåne. I Hækkebølle var det også galt. Byen, der dengang havde 50 tdr. hartkorn, måtte udskiftes 3 gange og en af gårdene flyttes ud på marken. Det kgl. Landhusholdningsselskab var oprettet få år før; det uddelte belønninger og sølvbægre til bønder, der havde gjort sig fortjent til en påskønnelse. Blandt de heldige var de Hækkebølle-bønder, der fik 50 rigsdaler for i mindelighed at have ophævet fællesskabet. Det har været så som så med „mindelighed“, når der skulle 3 forsøg til, før de var nogenlunde tilfreds, men pengene fik de da. Om udskiftningen skriver pastor Krag følgende: „Hvad forøvrigt Fællesskabets Ophævelse angaar, hvorom her ikke kan meddeles Yderligere Oplysning af Mangel paa Hjælpkilder, maa jeg henvise til sal. Kammerjunkerenes egne Ord naar han skriver: findes i enhver By en indbunden historisk Beretning om Fællesskabets Ophævelse og de til samme uddelte Præmier.“

Kort tid efter udskiftningen oprettede 5 af de Hækkebølle gårdmænd et mindre teglværk, der kunne forsyne byen med mursten, og der blev bygget meget i de år. Også denne bedrift belønnedes – den 29. januar 1782 tildeltes 5 af Hækkebølle-gårdmændene Landhusholdningsselskabets sølvbæger. På bægret stod følgende navne: Niels Lausen, Søren Lausen, Gorm Hansen og Peder Nielsen.* Den gamle lergrav ses endnu i den østlige udkant af byen, helt tilplantet.

Det blev så kun én gårdmand, der flyttede fra Hækkebølle ud

---

* Sølvbægeret, der i 1934 blev deponeret på Møntergården i Odense, var blandt de sølvgenstande, der blev stjålet i 1971.

på den øde mark. Den ny gård kaldtes Christiansfeldt, et navn, der snart blev til „Feldten“. Jorden er forlængst lagt til Kielshøj og Søndergårde, og stuehuset, det eneste, der stod tilbage, blev nedbrudt 1969.

Nyheder spredtes også dengang. Da bymændene i Frøbjerg hørte om den belønning, der var tilfaldet Hækkebølle-folkene, gjorde de også et forsøg på at opnå en erkendtlighed. Det mislykkedes, selv om de havde engageret degnen fra Gelsted til at skrive ansøgningen. Det væsentlige har nok været, at de ikke havde kammerjunkeren til at støtte deres ansøgning.

I årenes løb skaffede kammerjunkeren over 1600 rdl. i præmier og belønninger til driftige bønder, og det var mange penge dengang. En af dem, der fik belønning, var kromanden på Gribsvad kro, Niels Ibsen, der fik 10 rdl. for at plante kurvepil som markskel. Næste år plantede han atter et hegn i håb om igen at komme i betragtning, men da fik han afslag – én gang var nok. I Grønnemose boede der en gammel husmand, Morten, der var ferm til at binde kurve. Kammerjunkeren ansøgte på Mortens vegne om belønning for „udvist Landboflid“. Morten fik virkelig 10 rigsdaler, og glad var han. Kammerjunkeren, der havde skaffet de rare penge frem, red til Grønnemose for at gratulere Morten: „Og så skal Morten tænke på, at det er en stor ære.“ Men Morten var realist: „Skidt da med Æren – Pengene var farentordnemig bedre.“

I Hans Simonsens tid og i de år, godserne styredes af kommissionen, gik det ud over fæstegodset, der forsømtes og var i en jammerlig forfatning, da kammerjunkeren trådte til. Faldefærdige stuehuse, mange steder nedfaldne lader og udhuse, nogle uden skillerum mellem stuehus og lader, så køerne næsten boede i køkkenet; et sted havde føllet sit stade i spisekammeret. Det var den rene ynke. Efterhånden blev alle gårdene bygget op af brændte sten og forsikret i den almindelige Brandkasse. En fornuftig foranstaltning. En af disse gårde, Årupgården, står i dag på Fri-

landsmuseet ved Lyngby. – I gårdene manglede både foder- og sædekorn, og mange steder havde bønderne hverken heste eller køer. Herskabet måtte i flere år drive en gård i Ørsbjerg med hestene fra Erholm. I Gelsted-Tårup måtte en gård udlejes til to andre bymænd. Pastor Krag skriver herom: „Armoden var saa stor, at man hellere lod sig hverve til et geworbent Regiment end man modtog en Gaard i Fæste, omendskjønt den tilbødes gratis mod at stille Besætning.“

Lunge by var mest medtaget; værst var gaden, der ved vintertid var helt ufremkommelig. Nu blev den indgrøftet og endda brolagt. Gårdene byggedes om, og der anlagdes haver med frugttræer. Disse gårde stod næsten urørte fra kammerjunkeren tid til 1908, hvor 4 af byens gårde brændte.

Stamhusets gårde i Frøbjerg solgtes omkring 1800 til fæsterne, og i stedet for købtes den store Skydebjerg Hestehaugegård, den nuværende Tårupgård.

De danske skove var næsten døende år 1800, og det blev loven om „Fredskov“ af 1808, der reddede dem. Af Stamhusets skove var Østerskoven den mest ødelagte, idet en del af skovens indre blev afgræsset om sommeren og store dele sat under vand fra Nerverkærmosen om vinteren. Nogen tid efter kammerjunkeren død opmålte og taxeredes stamhusets skove. Der har næppe været store forskydninger, hverken i arealets størrelse eller skovenes bestand af forskellige træsorter. Årstallet for vurdering og opmåling angiver pastor Krag „for nogle Aar siden,“ og da hans beretning slutter ca. 1840, kan man vel anslå, at det er sket omkring 1835 (se øverst side 134).

Der byggedes på Erholm en tredje fløj til Karen Borchensfeldts hovedbygning, den østlige. Efter et gammelt maleri at dømme har det været et smukt anlæg, en hovedfløj med gennemgående kvist og et lille spir samt to sidefløje. Det hele var tækket med tegl. Efter pastor Krag's beskrivelse har der været 14 værelser for nederen og fire i kvisten. Hovedbygningen lå, hvor nu havehuset

<i>Stamhusets skove:</i>	1835	1966
Hækkebølle- og Erholm Østerskov	195 tdr. land	382 tdr. land
Søndergårde skov	147 " "	277 " "
Hegnetskoven	56 " "	56 " "
Parisskoven eller Pariserskoven	11 " "	3 " "
Harnbjergskoven	19 " "	0 " "
Ørsbjergskoven	0 " "	25 " "
Ålsbo Banker	0 " "	210 " "
	485	1008

<i>Skovenes bestand:</i>	1835	1966
	3/5 bøg	2/5 bøg
	1/24 eg	1/11 eg
	1/24 nåletræ	1/3 nåletræ
	1/8 blød løvtræ	1/10 blød løvtræ

En forstkandidat, beskikket af Det kgl. Rentekammer, foretog denne opmåling og taxation af stamhusets skove. Om taxationen meddeles dog intet.

ligger, avlsbygningerne, hvor der nu er ridebane, alle stråttækte. Længst mod syd lå forpagterboligen, også tækket med strå. I konferensråd Hans Simonsens tid var Erholms have på 7 tdr. land; nu udvidedes den med 10 tdr. land, som blev taget fra Østerskoven. Den 400 m lange kanal, der snor sig gennem Erholms park og ender ved en lille sø, stammer fra en senere tid.

Den anden af stamhusets gårde, Søndergårde, ejedes i nogle år af Christian IV's datter, Elisabeth Augusta, gift med Hans Lindenov. Hun måtte efter mandens død afstå Søndergårde til Københavns Universitet for at dække Hans Lindenovs gæld, 24385 rdl. Søndergårde kom nu under Trinitatis Kirke, derom mindede en inskription i en egeblok, der i mange år sad over ladeporten: „*Anno 1670 haver den velædle og hæderlige mand magister Rasmus Vinding assessor i Collegio status og professor ved kongelige academi i Kjøbenhavn ladet denne lade opføre på Trinitatis kirkes bekostning.*“

Magister Winding har vel været kirkens administrator for god-

set. 1681 solgte Universitetet Søndergårde til Grev Wedell, Wedellsborg. Søndergårde var i slægten Wedells besiddelse til 1759, hvor Hans Simonsen købte den for 40100 rdl. Tre år før havde han købt den nærliggende Rørup Kirke for 5000 rdl.

Af hovedbygningen på Søndergårde findes ingen spor, og man ved intet om, hvornår den er nedbrudt, måske under svenskekrigen 1658–60. Voldgravene ligger endnu omkring den ret store borgplads, hvor hovedbygningen har ligget. Hans Simonsen byggede to lader til Søndergårde. Kammerjunkeren opførte en ny mejeribygning samt anlagde to haver.

En tid havde stamhuset eget teglværk, der formodentlig lå i udkanten af Søndergårdes skov. Med det udstrakte byggeri, der har fundet sted på egnen, har det gjort stor nytte, men det bestod ikke så længe. Det delte skæbne med mange andre små teglværker på denne egn, idet der var for lidt velegnet ler. Der var heller ikke kvalificeret mandskab nok. Dygtige teglbrændere skulle som regel hentes fra Nordtyskland, og der rasede Napoleonkrigen netop på den tid.

Erholm og familien Cederfeld de Simonsen fik også krigen 1807–14 at mærke på anden måde. Efter at Koldinghus var nedbrændt, kom de franske og spanske hjælpetropper til Fyn. De spanske kom til Odense, mens dele af de franske forlagdes til Årup-Gribsvad-egnen med „Commendantskabet“ på kroen, mens general Gency, en oberst og en kaptajn, der i to år havde været munk, indkvarteredes på Erholm. Foruden de tre officerer lå deres stab, op mod 20 mand, også på Erholm og blandt dem en travl mand, kokken „som nu i disse 4re Uger har daglig tillavet 14ten Rætter Mad til dem, nemlig 6 til Frokost Kloggen 10 eller 11ve om Formiddagen og 8 til Midag Kloggen 6 om Aftenen. 3 Gange om Dagen drikker de Kaffe, saa stærk som Lud.“ Det er et citat fra et brev, som kammerjunkeren kusine, frøken Monradt, skrev til kammerjunkeren søn; hun opholdt sig på Erholm under indkvarteringen. Soldaterne skulle beskæftiges, og de anlagde og udbed-

rede vejene på egnen. De kom bl. a. også til Skydebjerg. En dag var en husmandskone her uforsigtig med tørveaske; nogle gløder fløj op i stråtaget på Anders Petersens gård, der brændte tillige med alt indbo. Hele byen stod i fare, men soldaterne reddede den. Kammerjunkerens tilbød dem en pæn belønning for deres hjælp, men den blev afslået med tak, og de bad om, at pengene måtte blive givet til sognets fattige.

Konferensråd Hans Simonsen lod sine fire kirker sætte godt i stand, og han byggede det smukke tårn til Rørup kirke. I kammerjunkerens tid blev kirkegårdene opmålt, inddelt og indhegnet med stendiger, og der opsattes låger, så kreaturer formentes adgang.

Skolerne havde også kammerjunkerens interesse. Frøbjerg og Orte var indtil 1764 under det fynske rytterdistrikt, og en af Frederik IV's rytterskoler lå i Orte. Børn fra Skydebjerg og omegn måtte gå de ca. 7 km til skole for at modtage den nødtørftige undervisning der. I Rørup havde der været skole i lang tid; der fortælles således om den arme Mikkell Degn, der i 1563 blev brændt for „Kogleri og Trolddom.“ Indtil 1736 da grev Wedell byggede en lille skole i Gelsted, gik de skolesøgende børn fra Gelsted til Rørup skole, også en lang strækning, set med nutids øjne. Nu byggede kammerjunkerens en skole i Skydebjerg, og pastor Krag fortæller herom: „I bemeldte skole bleve Væggene behængte med et af Drengbørnene forfærdiget Ager-Redskabs modeller, om hvis senere Opbevarelse, efter at der i sal. Kammerherre Cederfeld de Simonsens Tid atter er opbygget en ny Skole i Skydebjerg, ikke mere haves nogen Vished.“

I Gelsted-Rørup byggedes nye skoler, måske af kammerherren, der ofrede meget på egnens skoler. Endnu et citat fra pastor Krags bog: „Alle Skolerne bleve forsynede med Skabe til Opbevaring af Bøger og andre Læseapparater, og mere end 1600 Bøger med hofsøjet Fortegnelse bleve uddelt til den opvoxende Ungdoms Belæring.“

Ægteparret Cederfeld de Simonsen var velsignet med 8 børn,

fire af sønnerne blev officerer, stamherren, Hans Wilhelm Cederfeld de Simonsen cand. jur. som faderen; han opnåede at blive amtmand i Norge inden afståelsen til Sverige.

Kammerjunkerinde Anna Sophie, født Simonsen, døde i en ret ung alder 1792, kun 47 år gammel. Kammerjunker Lorentz Christian Ernst Cederfeld de Simonsen overlevede sin hustru i 20 år; han døde 70 år gammel. De er begge bisat i Rørup kirkes krypt, hvor deres slægtning og velgører Hans Simonsen blev bisat i 1768.

I Erholms have står to mindesmærker af rød sandsten i empirestil. Kammerjunkereren rejste dem begge 1803, det ene over hustruen – tæt ved den gamle hovedbygning – det andet over Hans Simonsen. Indskrifterne lyder: *„Den bedste ægtefælle og kierligste moder Anna Sophie Cederfeld de Simonsen født 2. sep. 1755 død 13. october 1802 helliget af en øm og kierlig ægtefælle og hendes 8 efterladte børn 1803“*, og *„Erkientligheds minde helliget conferentsråd og amtmand Simonsen født den 7 november 1688 død den 11 april 1768 familien Cederfeld de Simonsen 1803“*.

Kammerjunker Cederfeld de Simonsens ungdomsår faldt i Oplysningstiden, en af de mest tiltalende tidsaldre, vor historie kan opvise, og dens ånd prægede ham livet igennem. Han gjorde sig ikke bemærket udadtil, men var optaget af at drive og forbedre stamhuset, som var ham betroet. Men det er aldrig billigt at være idealist – de nye skoler og de fire kirker har kostet mere end den kirketienende, der tilkom kirkeejeren. Landboreformerne har også kostet penge – og tilmed møje og besvær med vrangvillige folk; dertil bøndergårdene, som mange steder måtte bygges op fra grunden. Ganske vist havde stamhuset selv skov til tømmer, en tid også mursten fra eget teglværk, men det kostede dog immervæk penge. Det har heller ikke været billigt at bygge hovedgårdene op til et format, der svarede til den mere intensive drift, som kammerjunkereren indførte.

Statsbankerotten, som fulgte efter Napoleonkrigene, og tabet af Norge, omtales hverken af pastor Krag eller godsforvalter Selmer.

Det har nok været nogle drøje år med gennemført sparsommelighed, men stamhuset slap da igennem de svære tider, hvor så mange blev ruineret.

Det afsnit af pastor Krag's bog, hvor han, suppleret af godsforvalter Selmer, fortæller om Erholm og slægten Cederfeld de Simonsen, vidner om den agtelse og respekt, de begge nærede for „sal. Kammerjunkeren.“